

ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ ТА СТИЛЬ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ НА ТЛІ ВІЙНИ EVERYDAY PRACTICES AND LIFESTYLE OF UKRAINIANS AGAINST WAR BACKGROUND

Статтю присвячено аналізу соціальної дійсності українського суспільства крізь трансформації повсякденних практик, стилю життя українців під впливом неповсякденних соціальних чинників, зокрема війни в країні як крайнього виміру ризику, непевності та мінливості соціального простору. Розглянуто питання рутинізації неповсякденного, тобто інтегрування в українську повсякденність поведінкових практик, спровокованих специфічними явищами чи подіями, до яких відносимо і «епоху COVID-19», і війну в Україні з 2014 р. до сьогодні. Досліджено, як параметри актуального часопростору, нові соціальні обставини та події відображаються на ціннісно-поведінковому вимірі соціальних взаємодій, стилі життя українців, мовній лексиці тощо.

Визначено сутність поняття повсякденності з позиції мікросоціологічного підходу. Обґрунтовано зв'язок між концептами «спосіб життя», «стиль життя», «повсякденні практики». Зокрема, повсякденне життя інтерпретовано у різних вимірах: 1) як тло формування повсякденної реальності, повсякденних практик, яке визначається поняттям «спосіб життя»; 2) як сукупність сформованих повсякденних практик індивідів чи груп у ціннісно-поведінковому вимірі, які можна окреслити поняттям «стиль життя»; 3) як потік взаємодій між людьми, в яких реалізуються ці повсякденні практики.

На основі аналізу актуальних емпіричних розвідок вітчизняних соціологічних агенцій та дослідників виявлено специфіку повсякденності українців у час війни з позиції стилістичного підходу Г.-П. Муллера. Проілюстровано чотири основні виміри, у яких виявляються життєві стилі відповідно до зазначеного підходу: експресивну, інтерактивну, ціннісну та когнітивну поведінку українців у час війни.

Ключові слова: повсякденність, повсякденні практики, стиль життя, спосіб життя, мікросоціологічний підхід, війна.

The article is devoted to the analysis of the social reality of Ukrainian society through the transformation of everyday practices, lifestyle of Ukrainians under the influence of non-everyday social factors, in particular the war in the country as an extreme dimension of risk, uncertainty and variability of social space. The issue of routinization of non-everyday factors, that is, integration into Ukrainian everyday life of behavioral practices provoked by specific phenomena or events, which include the "era of COVID-19", and the war in Ukraine from 2014 to the present. It is investigated how the parameters of the current time space, new social circumstances and events are reflected in the value-behavioral dimension of social interactions, the lifestyle of Ukrainians, language vocabulary, etc.

The essence of the concept of everyday life is determined from the standpoint of the microsociological approach. The connection between the concepts of "way of life", "lifestyle", "everyday practices" is substantiated. In particular, everyday life is interpreted in various dimensions: 1) as a background for the formation of everyday reality, everyday practices, which is determined by the concept of "way of life"; 2) as a set of formed everyday practices of individuals or groups in the value-behavioral dimension, which can be delineated by the concept of "lifestyle"; 3) as a stream of interactions between people in which these daily practices are implemented.

Based on the analysis of current empirical studies of Ukrainian sociological agencies and researchers, the specifics of everyday life of Ukrainians during the war were revealed from the standpoint of the stylistic approach of G.-P. Mueller. Four main dimensions in which life styles are revealed in accordance with this approach: expressive, interactive, value-based and cognitive behavior of Ukrainians during the war.

Key words: everyday life, everyday practices, way of life, lifestyle, microsociological approach, war.

УДК 316.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.6>

Школяр М.В.

к.політ.н.,
доцент кафедри соціології
та соціальної роботи
Національний університет
«Львівська політехніка»

Вступ. Сучасна реальність змінює протік повсякденного життя людини, висуваючи вимоги до її здатності жити в умовах непередбачуваного та змінного світу. Тому все більшої актуальності набуває дослідження способів взаємодії людини з реальністю, її здатності до гнучкості та змін.

Нині важливим є дослідження особливостей трансформації повсякденних практик українців в умовах неповсякденних, нетипових для сучасного цивілізованого світу обставин – повномасштабної війни з усіма її атрибутами: насильством, масовою загибеллю людей, руйнуваннями міст і сіл, вимушеною міграцією, травматичним досвідом втрати звиклого способу життя для мільйонів людей та необхідністю адаптуватись до нових реалій. Особливо актуальним є питання рутинізації неповсякден-

ного, тобто інтегрування в українську повсякденність поведінкових практик, спровокованих специфічними явищами чи подіями, до яких відносимо і «епоху COVID-19», і насильство та смерть як тла повсякденних подій з 2014 р. Зупинимось на дослідженні того, як параметри актуального часопростору, нові соціальні обставини та події, пов'язані з війною, відображаються на ціннісно-поведінковому вимірі соціальних взаємодій, як змінився стиль життя українців у їхніх повсякденних практиках.

Виклад основного матеріалу. Повсякденність у всіх її проявах є об'єктом дослідження, насамперед мікросоціології, концептуальний арсенал якої дозволяє аналізувати феномени стрімкої перебудови рутин, модифікації та трансформації звичайних соціальних практик, висвітлюючи і роблячи більш явною логіку про-

цесів інтенсивної трансформації повсякденності, що відбуваються на наших очах упродовж останніх років (пандемія COVID-19, агресія росії проти України з 2014 року та повномасштабна війна з 2022 року). Тому, на нашу думку, варто зупинитись на визначенні того, які сенси вкладаємо у поняття «повсякденність», орієнтуючись на мікросоціологічний кут зору.

Як зазначає П. Штомпка, в останні десятиліття сучасні автори все частіше зводять соціологію від дуже абстрактного рівня соціологічних проблем соціально-економічних формацій, соціальних структур, соціальних процесів до рівня повсякденного життя людей серед інших людей, разом з ними, пліч-о-пліч з ними, у взаємодії, суперництві, конфлікті або боротьбі з ними, у коханні та ненависті, але ніколи наодинці, в ізоляції. До трендів у сучасній соціології вчений відносить суб'єктивістський поворот до вивчення інтенцій, мотивацій, суджень, що стоять за соціальними діями; агентний поворот до вивчення соціальних акторів та шляхів, якими вони створюють та конструюють соціальні структури, інституції, організації тощо; культурний поворот до пошуку непомітних, невидимих тканин із смислів, правил, цінностей, норм, уявлень, «звичок серця», які регулюють поведінку людей. [16]. Найвпливовішими авторами, які просували цю лінію соціологічного пошуку, були І. Гофман з його драматургічною теорією, Г. Гарфінкель з його етнометодологією, А. Шюц, П. Бергер та Т. Лукман з їх феноменологічним підходом тощо [16]. Соціологи описують повсякденність з погляду конституювання суспільної свідомості, а також місця, де ця суспільна свідомість виявляє себе [3; 5; 7; 18].

Феноменологічний підхід обґрунтовує необхідність вивчення соціального світу як повсякденного (буденного) життєвого світу індивіда, причому не просто індивіда, а людини, яка відчуває, переживає, прагне до чогось. Завдання феноменологічної соціології полягає в тому, щоб прояснити, виявити і зрозуміти, як, яким чином люди структурують сприйнятий світ у своїй свідомості та як втілюють своє знання про нього у повсякденних практиках.

Повсякденність як тло дискретних подій, яким вона протиставлена як структурна безперервність, розглядається І. Гофманом. Важливим аспектом драматургічного підходу є так званий аналіз життєвого досвіду у певних «рамках» (frame analysis) чи «драматургічна перспектива» щодо діяльності. І. Гофман вважає, що будь-яка діяльність (а відповідно і весь життєвий досвід реальних людей) має бути розглянута з точки зору певної перспективи, кута зору або «фокусу камери», за допомогою якої її розглядають [5]. «Рамка», або обмежена перспектива сприйняття ситуації, є основою структурування множинних світів нашої жит-

тєдіяльності та необхідною умовою конструювання життєвого досвіду. Людина народжується в уже впорядкованому світі, поділеному на фрейми – первинні, сталі, «продиктовані дійсністю», і вторинні, сформовані в результаті трансформацій первинних (мистецтво; ігри і спортивні змагання; ритуали та ін.). Однак процес фреймування реальності не зупиняється ніколи: під впливом об'єктивних факторів створюються нові й нові фрейми [5].

Етнометодологічний підхід обґрунтований у роботах Г. Гарфінкеля, який розглядав повсякденність як сформульовану і реалізовану людьми систему повсякденних практик, що трактується як нормативні межі поведінки людей. Етнометодологія як напрям дослідження спрямована на вивчення способів інтерпретації, розуміння і впорядкування довколишнього світу індивідами у ситуаціях повсякденних взаємодій [7].

Повсякденність як «виворотний бік» соціальних структур та відносин, синонімічна до рівня соціальних взаємодій, соціальних практик постає у фокусі «третьої соціології» або соціології соціального існування П. Штомпки, концепції «габітусу» П. Бурдьє тощо [16; 4]. Зокрема, як зазначає П. Штомпка, макроструктури, макропроцеси, культури, цивілізації, технічні системи, організації, інституції фактично існують не десь далеко, «над людиною», а всередині нашого соціального існування і пронизують зсередини найпростіші повсякденні події, в яких ми безпосередньо беремо участь. Відповідно, практики можемо описувати як такі, що виробляються і відтворюються у повсякденних взаємодіях; і, навпаки, умовою можливості соціальних взаємодій є певний соціокультурний контекст у певному часопросторі.

Отже, під повсякденністю з позиції мікросоціології розуміються рутинні відносини між людьми, спосіб мислення, який складається на основі щоденного досвіду, соціальні норми та форми поведінки, що виникають у результаті повсякденного життя.

Повсякденність – це сукупність тілесних, духовних та поведінкових практик, які відтворюються автоматично та є нерелексивними (не задумуємось над ними). Повсякденне – це те, що відбувається «щодня», через те, що не дивує. Повсякденність ототожнюється з поняттям «звичка», «рутина», виявляється у численних знайомих явищах. Повсякденність відбувається постійно і не переривається навіть незвичайними подіями, передбачаючи їх рутинізацію.

Ще не так давно з весни 2020 р. українська повсякденність зазнала суттєвих трансформацій внаслідок пандемії COVID-19, що змінила звиклі алгоритми функціонування суспільних інституцій, організацій, зачепила кожную

спільноту, сім'ю, особу, примусила кожного адаптуватися до нових форматів соціальної взаємодії: масковий режим, дистанціювання, ізоляція, віддалена робота та навчання, онлайн-комунікація тощо. Пандемія COVID-19 продемонструвала, як легко і просто оголюються приховані від замиленого погляду основи соціального порядку, коли світ стикається з нетиповими обставинами. Коли рутини руйнуються, люди це миттєво відчувають. За розгубленістю йдуть спроби зорієнтуватися у нових умовах і пристосуватися до мінливого контексту життя. Інакше кажучи, включаються механізми кристалізації нових практик, які мають шанс стати маркерами нових буднів для людей. Тому будь-яка схожа перебудова або реконфігурація відносин вкотре підтверджує, що соціальний порядок є крихким і стійким водночас. Повсякденність, ще не встигнувши зламатися, вже починає відновлюватися, нехай і у видозмінених форматах. Відбулись суттєві соціальні зрушення як на макро- та мезорівні соціальної системи, так і рівні повсякденних практик українців: більшість активностей перемістилась в інтернет-простір: е-банкінг, е-лернінг, інтернет-споживання, інтернет-доставки, інтернет-комунікації тощо. У кожного українця з'явилась можливість отримати навіть е-документ у застосунку «Дія», який покликаний згенерувати всі ідентифікаційні документи. Він став перепусткою у разі наявності ковід-сертифіката про вакцинацію до активностей «допандемічного періоду»: відвідування кафе та ресторанів, магазинів, публічних місць тощо. У мову повсякденності, яка вкрай чутлива до суспільних змін, інтегрувались нові слова, що отримали для всіх однаковий сенс та відображали формат соціального життя як цілого суспільства, так і окремих спільнот: коронакриза, локдаун, дистанційка, антивакцинатори та ін. У мові ситуації взаємодії та її учасники типізуються, тобто підводяться під звичні та зрозумілі категорії. Типізації надають сенс будь-яким навіть новим явищам і тим самим вбудовують їх у життєвий світ як знайомі за замовчуванням.

Нині мова повсякдення змінилась. Новий соціокультурний контекст провокує виникнення у живій мові неологізмів – новостворених слів, термінів чи фраз, що описують навколишню дійсність у певному часопросторі. Так, війна призвела, серед іншого, й до нового сплеску словотворення. Нещодавно в Україні представили словник неологізмів української мови, які виникли від 24 лютого 2022 року [1]. Серед інших наведені, наприклад, такі нові поняття, як: «байрактарити», «джавелініти», «стінгерити», «бандеромобіль», «рашизм», «чорнобаїти», «за поребриком» тощо. Серед індексичних висловів, тобто слів, що отримали нові значення, АрміяInform називає: бавовна

(вибух у росії); град (російська реактивна система залпового вогню); мордор (росія); орк (російські військові, нелюдська істота); приліт (влучання ворожої ракети чи снаряда у що-небудь); тривога (сигнал про необхідність прямувати до укриття); чисте небо (відбій повітряної тривоги) тощо.

Кожен такий термін – це втілення певної ситуації та емоцій, які люди переживали в той чи інший період війни. Навіть якщо не всі слова активно використовуватимуться надалі, коли хтось згадає той чи інший термін, одразу буде зрозуміло, які процеси відбувалися тоді, як суспільство чи певні групи ставилися до цього, які емоції відчували [6]. Мовна лексика є важливим маркером повсякденності, адже вона прив'язана до певного місця, часу та обставин. Повсякденність можна визначити як звичайне щоденне існування з усім, що оточує людину: її побутом, середовищем, культурним тлом та мовною лексикою.

Реаліями українського суспільства сьогодні є війна, руйнування міст і сіл російським агресором, загибель тисяч людей, насильство, масова вимушена міграція великої кількості громадян із зони активних бойових дій у безпечніші регіони країни та за кордон, втрата більшістю з них житла, роботи, засобів для існування тощо. Повсякденність українців однозначно стала іншою після 24 лютого 2022. За результатами дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», у перший місяць війни 44% українців довелося тимчасово розділитися зі своєю сім'єю, 19% громадян покинули своє місто/село на час війни (найбільше виїхало зі Сходу), 53% українців, які мали роботу до війни, сьогодні не працюють, 22% працюють у звичному режимі, 21% – віддалено або частково, лише 2% – знайшли собі нову роботу [15]. Вже у серпні, за даними Gradus Research, кількість громадян, які були змушені покинути свої домівки, становила близько 40% [9]. Це показники не лише економічних проблем, але і соціально-психологічних.

Порівняння з квітнем 2020 року демонструє, наскільки війна відрізняється від пандемії за рівнем своєї небезпеки та тривоги – частка тих, хто постійно на зв'язку із рідними зросла з 27% до 72%. Це так само стосується спілкування з друзями: ріст з 15% до 48% [15]. Зараз те, чим людина має можливість займатися, чим наповнюватися, заспокоюватися – ці ресурси критично звужені, актуалізується потреба знати і відчувати, що близькі люди у безпеці. Комунікація з ними стала вагомим ресурсом зниження напруги у вкрай непевний та небезпечний час.

На жаль, за рік повномасштабної війни росії проти України для жителів територій, де ведуться активні бойові дії, звичними стали обстріли, «прильоти», облаштування

побуту в підвалах, пристосування до «графіків обстрілів» та відключень електроенергії тощо. Повсякденними стають ситуації, які часто повторюються в такій схожій формі, що вже не сприймається їх унікальність, яку вони можуть мати. Влучний, на наш погляд, приклад рутинізації неповсякденного наводить у своїй статті український соціолог О. Шульга, цитуючи оповідання Рея Бредбері «Сміттяр», написане у 1953 р. Так, головний герой працює водієм сміттєвоза й одного разу приходить додому з новиною, що скоро його машина використовуватиметься не за прямим призначенням, а для перевезення жертв ядерних ударів, які мають статися. У цьому короткому оповіданні письменник-фантаст описує гіперболізовано швидкий шлях героя від початкових шоку й нерозуміння, чому взагалі таке може бути, до виключно інструментального підходу – як краще вкласти трупи в один кузов і скільки тіл туди ввійде за раз [17]. Автор статті зазначає, що таких переходів від екзистенційного «чому?» до прагматичного «як?» в українському суспільстві за останні вісім років (від часу окупації Криму та захоплення росією частини Луганської і Донецької областей України в 2014 р.) було чимало. Насильство розгорталось по спіралі й поступово рутинізувалося: перші загиблі шокують, але вже наступні жертви не справляють такого ефекту ні на учасників, ні на решту суспільства, зведення про кількість загиблих та поранених, а також повернуті під контроль населені пункти стають невід'ємною частиною випусків новин та інформаційних стрічок. Тут ідеться не про вимушених переселенців, мільйони жителів міст і сіл обабіч лінії зіткнення і сотні тисяч військових та бійців добровольчих батальйонів, оскільки ці категорії громадян і їхнє сприйняття тих подій варто розглядати окремо. Як зазначає О. Шульга, *після рутинізації насильства на Євромайдані відбулася рутинізація бойових дій на Донбасі. Із нею відбулася й рутинізація відлуння бойових дій на решті території країни* [17]. Сьогодні ми маємо справу із «рутинізованою війною».

Українська сучасність характеризується не тільки множинністю, тобто одночасним існуванням кількох варіантів соціального світу в одному тимчасовому та просторовому континумі, а й постійною зміною цих варіантів у непередбачуваному напрямі та з невизначеним змістом. Так, різні регіони України по-різному переживають повномасштабне військове вторгнення росії: від травматичного досвіду життя в окупації, масованих обстрілів, руйнувань, загибелі мирних жителів та військових внаслідок повномасштабних бойових дій у північних, південних, східних, центральних регіонах країни, масової вимушеної внутрішньої міграції у західні регіони, які стали прихистком

для тисяч постраждалих від російської агресії та відносно безпечним місцем в умовах війни, до сирен, що сповіщають про «повітряну тривогу» в усіх областях країни, адаптацією громадян до нових «правил гри» у сфері освіти, професійної діяльності, дозвілля, організації побуту та щоденного життя, перегляду життєвих пріоритетів та ієрархії цінностей тощо.

У рамках сучасної соціології повсякденності спеціальному розгляду піддається найширший спектр явищ «виворітної сторони» життя суспільства: зонування місця проживання в побуті та на роботі; хронометраж часу буденного та вихідних днів, періоду праці та відпустки, а також форми дозвілля; рольові функції у різних контактних групах, тактики мовної поведінки та специфіка міжособистісної взаємодії у спеціальних установах; порядок соціалізації різних громадських груп; форми харчування, починаючи від складу продуктового кошика, закінчуючи специфікою спілкування та поведінки за столом; щоденні та святкові ритуали, модифікації етикету, уніформа та мода; статусні значення користування складною технікою, а також багато інших сторін різних сфер життя.

Усі ці активності, соціальні практики, їх атрибути та антураж ілюструють те, що ми можемо назвати стилем життя індивіда чи групи. Соціологи часто використовують як синоніми такі поняття, як «звичайне щоденне існування», «повсякденні практики» або «рід/спосіб життя», «стиль життя».

Слід зауважити, що поняття «стиль життя» та «спосіб життя» не є тотожними. Повсякденне життя у взаємозв'язку з поняттями «спосіб життя» та «стиль життя» можна розглядати з точки зору різних аспектів: 1) як тло формування повсякденної реальності, повсякденних практик, яке визначається поняттям «спосіб життя» (детермінується соціальними, культурними, економічними принципами організації життя, тобто об'єктивними факторами); 2) як сукупність сформованих повсякденних практик індивідів чи груп у ціннісно-поведінковому вимірі, які можна окреслити поняттям «стиль життя» (детермінується певною суб'єктивною реальністю, самою особистістю, містить як раціональні, так і ірраціональні компоненти); 3) як потік взаємодій між людьми, в яких реалізуються ці повсякденні практики.

Стиль життя трактується нами насамперед як сукупність стійко відтворюваних зразків поведінки у повсякденному житті, тобто повсякденних практик у певному соціокультурному контексті. Стиль життя можна розкрити через поняття повсякденних практик, які відтворюються в дискретних соціальних подіях як елементах життєвого світу, за П. Штомпокою [16], чи як систематичний продукт габітусу, тобто відрефлексована щоденна звичка, за

П. Бурдье [4]. Габітус – цілісна система диспозицій сприйняття, оцінювання, класифікації та дій, результат досвіду та інтеріоризації індивідуальних соціальних структур, що носить несвідомий характер. Габітус є результатом індивідуальної історії і соціального досвіду індивіда, формується середовищем, отже, схожі умови, тобто позиції індивіда, генерують подібні габітуси членів групи. Стиль життя складається із практик у різноманітних полях: споживання, дозвілля, праця, здоров'я, участь у політиці тощо. Виявити конкретний стиль життя у найбільш загальному вигляді означає розподілити людей на групи, які б відрізнялися низкою притаманних для них практик у кожному з полів, та описати ці практики [4].

Важливим у з'ясуванні сутності стилю життя є визначення його структурних елементів як критеріїв типізації. Тут варто згадати стилізований підхід Ганса-Петера Мюллера, який визначає життєві стилі як структуровані в просторі й часі зразки «ведення власного життя». При цьому такі зразки залежать від: 1) матеріальних і культурних ресурсів індивіда, 2) форми родини, характеру влаштування домашнього та сімейного життя, 3) ціннісних настанов індивіда. Ресурси задають життєві шанси, визначають можливості вибору. Форма родини і характер улаштування дому вказують на єдність способу життя, житла і споживання. Ціннісні настанови визначають життєві цілі, формують менталітет. Стиль життя включає матеріальний субстрат (економічний полюс стилю життя) та ідеальний субстрат (культурний полюс). Матеріальний та ідеальний субстрати як полюси поняття життєвого стилю утворюють структурну рамку для чотирьох основних вимірів, у яких виявляються життєві стилі: експресивна, інтерактивна, ціннісна та когнітивна поведінка [10].

Використовуючи рамку структурування стилю життя, за Г.-П. Мюллером, на основі аналізу актуальних емпіричних розвідок вітчизняних соціологічних агенцій та дослідників, ми намагатимемось проілюструвати зміни повсякденних практик українців, їх стилю життя у ситуації війни як крайнього виміру ризику, непевності, невизначеності та мінливості соціального простору.

Оскільки війна проходить крізь стратифікаційні рамки, розмиває кордони соціальних класів та прошарків, територіальних меж, демографічних, культурних, професійних, майнових маркерів соціальних спільнот, зачіпаючи рівною мірою всіх, ми будемо ставити акцент на трансформаціях стилю життя українців загалом, не деталізуючи специфіку зміни стилю життя окремих соціальних груп до та в час війни. Хоч, звичайно, розуміємо, що різні типологічні спільноти можуть мати різний потенціал у контексті адаптації до умов війни.

Наприклад, заможніші громадяни, навіть за умов втрати житла чи переїзду, не зіткнуться з тими труднощами, що громадяни без засобів існування; молодь, порівняно зі старшим поколінням, гнучкіша до змін та мобільніша і у сенсі переїзду, і у сенсі перебудови своїх життєвих траєкторій тощо.

Перший вимір стилю життя за Мюллером – «експресивна поведінка» українців (дозвіллова та споживацька активність) характеризується зміною споживацьких практик у бік обмежень та мінімізації фінансових ризиків: українці більше купують речі першої необхідності та не ризикують витратити гроші на дорогі товари речі [19]. На це вплинули втрата частиною громадян роботи, виснаження заощаджень, вимушена потреба переїзду в безпечніші регіони, невизначене економічне майбутнє кожної сім'ї та країни. Щодо дозвілля, то українці схильні утримуватись від подорожей під час відпустки як країною, так і за кордон, від активного відпочинку на природі, відвідування ресторанів тощо. Переїзди під час війни – це більше, на жаль, про вимушену необхідність [11; 14].

Однак, наскільки це можливо, люди намагаються повернути собі хоча б невелику частку «нормального життя»: спорт, турботу про власне здоров'я та зовнішній вигляд, побудову планів на майбутнє (спостерігається бажання українців бути більш активними у подорожах, здобутті освіти, професійній реалізації після війни) [11; 14].

Другий вимір стилю життя – «інтерактивна поведінка», що безпосередньо виражається у формах спілкування, характеризується тим, що українці більше, ніж до війни, мають потребу у спілкуванні з рідними, близькими, друзями та сусідами, і намагаються її задовольняти. Цінність людського спілкування отримала більшу вагу, ніж до війни [11; 15].

Третій вимір – «ціннісна поведінка», пов'язана з різними ціннісними орієнтаціями й настановами (така поведінка виявляється, зокрема, в релігійній сфері у прихильності до тієї чи іншої церкви, а в політичній, насамперед у певній електоральній поведінці тощо), засвідчує, що кількість віруючих людей не змінилась порівняно з довоєнним періодом і становить близько 60%. На 3% зросла кількість українців, хто вірить, однак інколи сумнівається (з 14% у 2021 до 17% у 2022) [14]. Щодо політичних інтересів та електоральних уподобань, то українці впевнені у перемозі над росією (98%). Із початком бойових дій кардинально змінилося ставлення українців до Президента України В. Зеленського: якщо у грудні 2021 р. повну або часткову довіру йому (сума відповідей «скоріше, довіряю» і «повністю довіряю») висловлювали 27,2% опитаних, то 4–6 березня 2022 р. – 75,1% [2]; на червень 2022 р., за оцінками Соціологічною групою «Рейтинг»,

схвалює діяльність В. Зеленського 91% громадян. Більшість українців не готові поступитися частиною території країни, а підтримка членства в НАТО різко зросла (з 59% в квітні 2022 до 72% у червні 2022) [13].

Ціннісна шкала українців в умовах війни зазнала незначних змін. Загалом спостерігається динаміка у бік цінностей самовизначення та відкритості до змін. Традиційно домінують універсалізм та доброта. На високому рівні залишилися конформність і на протиположній самостійність. Також значимими є цінності безпеки і традиційності. Найменше, як і минулого року, українці цінують багатство. За рік дещо зросли значення цінності традиційності, гедонізму, стимуляції та особливо самостійності [12].

Також спостерігається зростання рівня альтруїзму та залученості українців до допомоги іншим. Про свою участь у благодійницькій чи волонтерській діяльності повідомили загалом 64% опитаних, у 2020 році таких було 47%. Більше людей почали ставити інтереси групи, колективу вище за власні інтереси – у серпні 2020 таку позицію вибирали 39% українців, а зараз – 44%. У словник мови повсякденності також ввійшло слово «задонати», тобто зробити пожертву. Найчастіше воно вживається у контексті збору коштів на потреби ЗСУ. На питання «Якщо б у Вас була можливість збільшити фінансування армії або освіти та культури, що б Ви підтримали?», варіант «Армія» вибрали 66% опитаних. Два роки тому цю альтернативу підтримували 29% респондентів [8].

Щодо четвертого виміру – «когнітивної поведінки», яка означає насамперед самоідентифікацію та сприйняття соціального світу, то абсолютна більшість опитаних ідентифікує себе як громадян України – 94% (87% у 2021 р.). Майже стільки ж – мешканцем свого регіону. Половина ідентифікують себе з європейцями проти 40% у 2021 р. Близько 30% – ні. «Радянською людиною» ототожнюють себе майже 10%, натомість більше 80% – ні (проти 76% у 2021 р.). Щодо громадянської ідентичності, то не фіксується відчутних відмінностей у регіональному та віковому розрізі. Окрім того, європейцями себе частіше вважає молодь, а «радянською людиною» – старші [12].

Щодо самоідентифікації та мови, то продовжує зростати кількість тих, хто частіше розмовляє українською вдома. Так, сьогодні 51% зазначили, що розмовляють вдома українською (у квітні 2022 – 48%), третина – двома мовами, 13% – російською. Більше половини мешканців Півдня і Сходу двомовні, близько чверті – російськомовні. Використання російської у побуті зменшилося приблизно вдвічі. 76% вказали українську мову як рідну, 19% – російську. При цьому 30% російсько-

мовних вважають своєю рідною українську [12]. Така ситуація з усвідомлення українцями потреби розмовляти державною мовою є зрозумілою, оскільки війна спровокувала різке посилення негативних настроїв щодо росії як країни-агресорки, росіян та, відповідно, російської мови.

Слід також зауважити, що в умовах війни люди визнають, що перестали контролювати своє життя, і не можуть взяти на себе відповідальність за те, що відбувається. На думку 54%, їхнє життя залежить від зовнішніх обставин більше, ніж від них самих. Два роки тому таких було 40%. Майже вдвічі збільшилась кількість громадян (з 28% до 48%), що не несуть жодної відповідальності за стан справ у своєму місті чи селі [8]. Драматичні та трагічні події на локальному, регіональному та національному рівнях втрутилися у долі людей, впали на їхні голови неочікувано та зненацька, суттєво змінили їхні плани та очікування від життя, трансформували звичайний стиль життя.

Але життя йде своєю чергою і в епохи лихоліття люди сплять, їдять, дарують один одному подарунки, одружуються, народжують дітей, відзначають свята, навіть коли за вікном війна. Соціальне життя відтворюється та трансформується у повсякденних практиках, зміст яких можемо зрозуміти, наклавши рамку стану суспільства в певний момент. На жаль, для України таким моментом нині є війна.

Висновки. Організована повсякденність завжди так чи інакше (у більш-менш модифікованому вигляді) вибудовувалася і в часи екстремальних подій. Ведучи мову про зміни повсякденного досвіду, ми говоримо не стільки про модифікацію формальних структур повсякденності як таких, скільки про їх змістове наповнення, яке завжди неминуче змінюється у перманентно плінному потоці соціальних інтеракцій внаслідок змін соціокультурного контексту.

В умовах постмодерного суспільства, насиченого ризиками та якістю якого є невліва плінність, часто відбуваються події, що вибивають соціальне життя з рівноваги, і це змушує людей різко адаптувати свої повсякденні репертуари взаємодій до актуального часопростору. Для України такими подіями останніх років стали, як уже згадувалось неодноразово, пандемія коронавірусу, військові дії на Сході України, спровоковані агресією росії, а особливо повномасштабна війна країни-агресорки проти України. Досвід мирного життя цілих поколінь стає неактуальним. Соціалізація минулих десятиліть, що сформувала «габітус» (навички, патерни, знання...) людей, може не працювати як засіб соціальної адаптації актора сьогодні. Змінюються ціннісні профілі і життєві уклади, трансформуються як індивідуальні, так і групові життєві стилі, з'являються нові іден-

тифікації. Стиль життя стає одним зі значущих соціальних ресурсів формування ідентичності та самореалізації особистості.

Нова дійсність переступає наш «особистий простір», інтегруючись новим набором правил у щоденну рутину: спускатись в укриття під час повітряних тривог, не фотографувати/знімати відео «прильотів» та не скидати їх у мережу; не перебувати на вулиці в комендантську годину; донатити для потреб ЗСУ тощо. Неминуче відбувається рутинізація нового досвіду. Війна виконує роль потужного провокатора, що будить «режим небезпеки», який вимагає від українців адаптації та реставрації зруйнованих соціальних рутин (або генерування нових). Після шокowego перевантаження обов'язково слідує рутинізація, що означає неминучість виробництва соціального порядку, тобто упорядкування соціального життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. АрміяInform представляє словник неологізмів української мови. 2022. URL: https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovnuk-neologizmiv-ukrayinskoji-movu/?fbclid=IwAR3dAgMt97PuBusFAtE6kFyqIQ_9F_gg1-I4P8Qg432SMS0PoStSlbTRT9I.
2. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Війна в Україні: сприйняття населенням та її вплив на якість життя. *Український соціум*. 2022. № 1 (80). С. 116–122.
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Москва : Медиум. 323 с.
4. Бурдые П. Структура, габитус, практика. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 1998. Т. 1. № 2. С. 40–58.
5. Вахштайн В.С. Социология повседневности: от «практики» к «фрейму». И. Гофман. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта. Москва : Институт социологии РАН. 2003. *Социологическое обозрение*. 2006. Том 5. № 1. С. 69–75.
6. Війна змінила не лише життя, але й мову: з'явилися неологізми і багато лайки. 2022, липень. URL: <https://tsn.ua/ato/viyna-zminila-ne-lishe-zhittya-ale-y-movu-z-yavilis-neologizmi-i-bagato-layki-2107099.html>.
7. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии. Санкт-Петербург : Питер. 2007. 335 с.
8. Ліберальні цінності українців на тлі війни – дані дослідження. 2022, червень. URL: https://gradus.app/documents/276/Liberal_Values_UKR.pdf.
9. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни росії проти України – восьма хвиля дослідження. 2022, серпень. URL: https://gradus.app/documents/290/Gradus_EU_wave_UA.pdf.
10. Міняйло І. Поняття стилю життя: можливості операціоналізації в рамках досліджень соціальної стратифікації. *Наукові записки. Соціологічні науки*. 2006. Том 58. С. 80–84.
11. Планувати чи робити? 2022, червень. URL: https://gradus.app/documents/280/Plan_or_do_Shopping_and_leisure_of_Ukrainians_during_the_war_UKR.pdf.
12. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності. 2022, серпень. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf.
13. Суспільно-політичні погляди в Україні. 2022, червень. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/2022_june_survey_ua.pdf.
14. Чотирнадцяте загальнонаціональне опитування: Психологічні маркери війни. 2022, червень. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_1200_ua_psychoMarkers_062022_%D1%85_v_press.pdf.
15. Шосте загальнонаціональне опитування: адаптація українців до умов війни. 2022, березень. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_ua_032022_v_press.pdf.
16. Штомпка П. В фокусе внимания повседневная жизнь. Новый поворот в социологии. *Социологические исследования*, 2009. № 8. С. 3–14.
17. Шульга О. Рутинізація небезпеки по-українському: від епідемії до війни. 2022, лютий, 12. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/rutinizatsija-nebezpeki-po-ukrajinskomu-vid-epidemij-do-vijni.html>.
18. Шюц А. О множественности реальностей. *Социологическое обозрение*. 2003. Т. 3. № 2. С. 3–34.
19. Як змінились життя і поведінка українців – інсайти із досліджень воєнного часу. 2022, травень. URL: https://gradus.app/documents/216/Gradus_Dentsu_05052022.pdf.